

О. О. Нігрєєва

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права

ПРИНЦИП STARE DECISIS У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Міжнародному праву властиві багато суперечок та невирішених запитань як теоретичного, так і практичного характеру. Але одним із найбільш складних та водночас важливих є питання щодо джерел міжнародного права, що, у свою чергу, зачіпає ще більш значиму сферу — сферу міжнародної правотворчості. Одним із ключових елементів правотворчості у міжнародному праві є форми об'єктивації її результатів, тобто міжнародно-правових норм. Мова йде саме про джерела права у їхньому формально-юридичному розумінні.

Не вдаючись до аналізу всього переліку питань, що стосуються джерельної бази міжнародного права, бажаємо зупинитись на проблемі рішень міжнародних судових органів як допоміжного засобу для врегулювання міжнародних відносин. Незважаючи на те, що протягом майже всього XX сторіччя у науці та практиці міжнародного права заперечували можливість застосування судових прецедентів як джерел міжнародного права, останні роки демонструють тенденцію до усе ширшого застосування у роботі різноманітних міжнародних судових інституцій так званого принципу «*stare decisis, et non quieta movere*». Ця латинська максима, що є більш відомою у скороченому вигляді як принцип *stare decisis*, переводиться з латинської як «додержуватися того, що вирішено раніше, та не порушувати спокою». Саме вона є теоретичним підґрунтям у застосуванні прецедентів у країнах англо-американського правового типу.

Що ж до міжнародного права, то цей принцип, що дозволяв посилалися на судові рішення як на прецеденти, було явно виключено із практики міжнародних судових інституцій ще у 1922 р., коли у ст. 38 Статуту Постійної палати міжнародної справедливості було зафіксовано, що судові рішення є «допоміжними засобами для визначення норм права», але не для їх створення.

У подальшому текст зазначеної статті майже повністю було відображено у ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН, посилаючись на яку переважна кількість спеціалістів та власне міжнародні суди, як правило, не визнавали обов'язкової юридичної сили судових рішень ані внутрішнього, ані зовнішнього характеру.

Особливо цей підхід підтримувався радянською доктриною міжнародного права [1, с. 133]. Західні фахівці не були такими одностайними, але й вони вимушені були визнавати непрецедентний характер міжнародного судового процесу, адже самі міжнародні судові інституції, й перш за все Міжнародний Суд ООН, не були послідовними у використанні попередніх судових рішень.

Однак, як наразі демонструють дослідження науковців, твердження про відсутність судових прецедентів у міжнародному праві не є таким однозначним, особливо останнім часом, враховуючи стрімке зростання міжнародних судових інституцій як універсального, так і регіонального характеру.

Причому якщо вітчизняні науковці є більш стриманими у визнанні за судовими рішеннями якості прецеденту та джерела міжнародного права, то деякі їхні західні колеги йдуть набагато далі, визнаючи, що «судді та судові рішення... утворюють право.. Вони утворюють право у повному сенсі цього слова, ...змінюючи та формуючи право. Суди утворюють право із дуже простої причини: правова система має відповідати двом, інколи конкуруючим, параметрам: правовій визначеності та можливості реагувати на соціальні зміни. Як такі, суди мають одночасно гарантувати правову визначеність, надаючи сталу систему результатів через їхні рішення, тобто приходити до тих самих висновків завдяки тому самому набору фактів, але у той самий час бути відкритими до соціальних обставин, що змінюються, які можуть робити їхню судову практику за-

старілою. Як наслідок, суди повинні формувати та змінювати право, оскільки середовище, у якому вони діють, також зазнає змін [2]».

Разом з тим ситуація є дещо відмінною для різних судових інституцій, а також стосовно судових рішень внутрішнього та зовнішнього походження. Перш за все, слід зупинитися на судах, яким властива ієрархічна структура та чиї рішення підлягають внутрішньому перегляду у вищих інстанціях. Хоча застосування судових прецедентів у них не є однозначно обов'язковим, однак є зрозумілим прагнення нижчих інстанцій до виконання рішень вищих палат. Така ситуація є властивою для Міжнародних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди, а також для Міжнародного кримінального суду та Європейського суду з прав людини. Однак, як зазначають дослідники, «якщо правова ситуація є однаковою для судів універсального та регіонального характеру, практика цих судів є дуже відмінною. В обох випадках до прецеденту часто звертаються. У першій групі судів від нього дуже рідко відмовляються. У другій еволюція та навіть безпосередні зміни судової практики є більш частими» [3].

Ще більш неоднозначною є ситуація із додержанням так званих зовнішніх судових рішень, тобто рішень інших міжнародних судових інституцій. «Зовнішні прецеденти інколи ігноруються, а інколи використовуються для підсилення висновків, яких було отримано завдяки іншим методам» [3].

Важко визначитись також із прецедентним застосуванням рішень міжнародних арбітражних органів, адже часто їхня практика не є публічною, що заважає не тільки її аналізу, але й сталому використанню у інших арбітражних органах.

На завершення бажаємо наголосити наступні тези:

- 1) класичним підходом міжнародного права є заперечення застосування принципу *stare decisis* у міжнародних судових органах;
- 2) розширення системи міжнародної юстиції та поява нових міжнародних судів із явно вираженою ієрархічною структурою призводить до змін у ставленні суддів до судових рішень як внутрішнього, так і зовнішнього характеру;
- 3) аналіз практики різних міжнародних судових та арбітражних органів дозволяє дійти до думки про посилення концепції

міжнародного судового прецеденту як джерела міжнародного права, що однак має свої відмінності відповідно до типу та сфери дії певної інституції.

Література

1. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії : підручник [Текст] / за ред. В. Г. Буткевича ; Міністерство освіти і науки України. — К. : Либідь, 2002. — 608 с.
2. Ajevski M. Judicial Law-making in International Criminal law — The Legitimacy Conundrum / M. Ajevski // *Select Proceedings of the European Society of International Law*. — 2010. — Vol. 3. — P. 127- 141. — Oxford : Hart Publishing, 2012. — 418 pp.
3. Guillaume G. The Use of Precedent by International Judges and Arbitrators / G. Guillaume // *Journal of International Dispute Settlement*. — 2011. — Vol. 2. — № 1. — P. 5-23.